

MIDDAGDIENST

zondag 1 oktober 2023, 18^e zondag na Pinksteren
Afscheidsdienst / Avondmaal / Israëlzondag
m.m.v. Klezmer & Co uit Groningen
Grote Kerk, Wildervank

Vooraf speelt Klezmer & Co
Welkom

DIENT VAN VOORBEREIDING

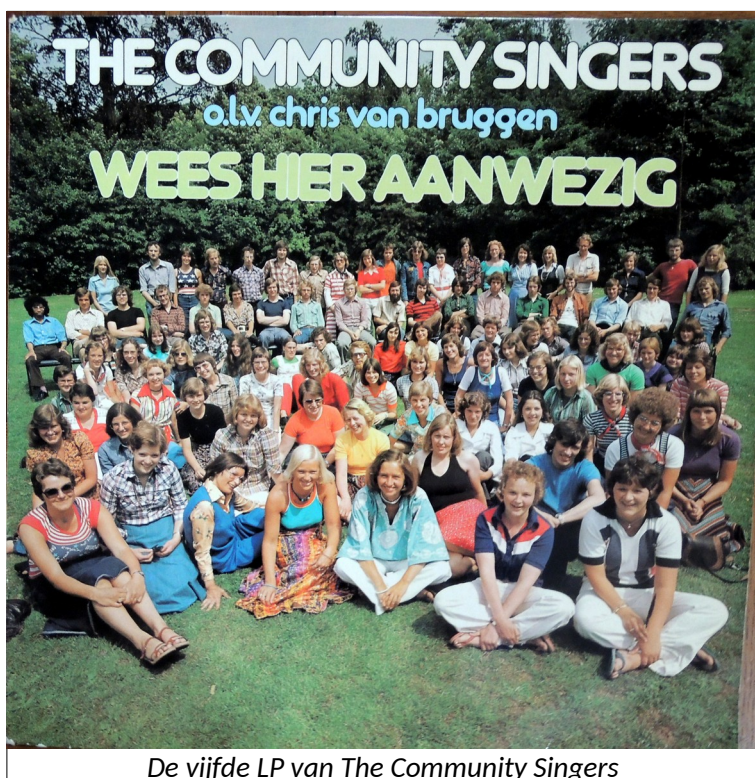
Moment van stilte

Bij onze levensreis

Dit is ons afscheid. We sluiten een belangrijk deel van onze levensreis af. Want dat was Wildervank voor ons. En daarom leiden Nelleke en ik deze dienst ook samen.

U weet dat onze tijd op Iona erg belangrijk voor ons is geweest. Daarom gebruiken we vanmorgen delen uit de liturgie van Iona.¹ En we vieren vanmorgen avondmaal – ‘communion’ in het Engels – want de gemeenschap blijft, ook als je vertrekt.

In deze dienst laten we iets zien van onze persoonlijke levensreis met geloof en kerk. Het begon met ‘zingen voor de Heer’ met The Community Singers in Groningen. Vanaf het trouwen raakten we in Delfzijl betrokken bij het vredeswerk en de liturgiecommissie. In de studietijd in Kampen kwam daar inzet voor het milieu bij. Dat herkenden wij daarna in The Iona Community met hun inzet voor gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping. Dus beginnen we met responsies en gebeden uit Iona.

Openingsresponsie

De aarde is van God,
DE WERELD EN WIE HAAR BEWONEN.

[Psalm 24,1]

Zie hoe goed het is, en kostbaar,
ALS MENSEN WERKELIJK SAMENWONEN.

[Psalm 133,1]

---

¹ De *Leaving Service*, *Iona Abbey Worship Book* (2017), pag. 63-66 en 85-87. Eigen vertaling, met hulp van de ochtendliturgie in *Liederen & gebeden uit Iona & Glasgow* (Kampen: Gooi & Sticht, 2003), Met de nodige vrijheid en eigen invullingen, plus de invoeging van het avondmaal.

Goedheid en trouw ontmoeten elkaar,
GERECHTIGHEID EN VREDE GAAN HAND IN HAND.

[Psalm 85,11]

Al zouden de leerlingen van de Heer ook zwijgen,
DAN ZULLEN DE STENEN NOG ROEPEN.

[Lukas 19,40]

Heer, open mijn lippen;
MIJN MOND ZAL ZINGEN VAN UW EER!

[Psalm 51,17]

Aanvangslied : 'Zomaar een dak' (Lied 276)

Inkeer

God, wees in ons midden, geef ons leven;
LAAT UW MENSEN ZICH IN U VERHEUGEN.

Geef ons opnieuw de vreugde van uw bijstand;
BEMOEDIG ONS MET UW GEEST VAN VRIJHEID.

God, reinig onze harten;
HERSTEL ONS NAAR LICHAAM, GEEST EN ZIEL.

Gebied om vergeving

Voor God,
en met Gods mensen,
belijd ik hoe ik mij afkeer van God,
door te verwonden mijn eigen leven,
de levens van anderen
en het leven van de wereld.
MOGE GOD JE VERGEVEN,
CHRISTUS JE VERNIEUWEN
EN DE GEEST JE DOEN GROEIEN IN LIEFDE.
Amen.

VOOR GOD,
EN MET GODS MENSEN,
BELIJDEN WIJ HOE WIJ ONS AFKEREN VAN GOD
DOOR TE VERWONDEN ONS EIGEN LEVEN,
DE LEVENS VAN ANDEREN
EN HET LEVEN VAN DE WERELD.
Moge God u vergeven,
Christus u vernieuwen
en de Geest u doen groeien in liefde.
AMEN.

Bemoediging

Met heel Gods kerk belijden wij
DAT WE ZIJN GESCHAPEN
NAAR GODS BEELD,
ALS VRIENDEN VAN CHRISTUS,
IN DE KRACHT VAN DE GEEST.

Met mensen van overal belijden wij
GODS GOEDHEID
IN HET HART VAN DE MENSHEID,
DIEPER GEPLANT
DAN ALLES WAT KWAAD WIL.

Met heel de schepping vieren wij
HET WONDER VAN HET LEVEN,
GODS WEGEN DIE ZICH ONTVOUWEN,
VOOR ALTIJD WERKZAAM
IN ONS LEVEN EN IN DE WERELD.

Psalm : Psalm 8²

- A** HEER, ONZE HEER, HOE MACHTIG
IS UW NAAM OP HEEL DE AARDE!
- B** UW LUISTER AAN DE HEMEL WORDT BEJUBELD
DOOR DE MOND VAN KINDEREN EN ZUIGELINGEN.
TEGEN UW VIJANDEN HEBT U EEN MACHT GEBOUWD
OM HUN WRAAK EN VERZET TE BREKEN.
- A** ZIE IK DE HEMEL, HET WERK VAN UW VINGERS,
DE MAAN EN DE STERREN DOOR U GEBOUWD,
WAT IS DAN DE STERVELING DAT U AAN HAAR DENKT,
DE MENSENZOON DAT U NAAR HEM OMZIET?
- B** U HEBT HAAR BIJNA EEN GOD GEMAAKT,
HEM GEKROOND MET GLANS EN GLORIE,
HAAR TOEVERTROUWD HET WERK VAN UW HANDEN
EN ALLES AAN ZIJN VOETEN GELEGD:
- A** SCHAPEN, GEITEN, AL HET VEE,
EN OOK DE DIEREN VAN HET VELD,
DE VOGELS AAN DE HEMEL, DE VISSSEN IN DE ZEE
EN ALLES WAT TREKT OVER DE WEGEN DER ZEEËN.
- B** HEER, ONZE HEER, HOE MACHTIG
IS UW NAAM OP HEEL DE AARDE!

Loflied : 'Looft God, die zegent' (*Lied* 273: 1, 2, 3, 4)

DIENST VAN HET WOORD

Levensreis

Maar waar lagen de wortels van ons geloof? Waarop baseerden we onze keuzes in de wereld?
Jezus wees ons de weg terug naar de Bron: het Oude Testament, waarvoor de Nieuwe

---

² Psalm 8,2-10, [NBV21](#) (2021) – iets bewerkt, met de strofe-indeling van Jan Fokkelman, *Dichtkunst in de bijbel* (Zoetermeer: Meinema, 2000) pag. 238.

Testament een brug legt naar de wereld toe. Anders gezegd: we ontdekten de Joodse wortels van het christelijk geloof. En dat heeft ons tot op vandaag gedragen. Daarom ook uiteindelijk onze Israëlreis met gemeenteleden. En daarom ook jiddische muziek in deze dienst.

Het plein voor de Westelijke Muur, of Kotel, in Jeruzalem

Klezmer & Co : 'Ich oen di welt' ('Ik en de wereld')

Ruimte voor de kinderen

Lezing uit het Oude Testament : Genesis 1,1-5 & 24-31³

- ¹ Bij begin schept God
de hemelen en de aarde.
- ² De aarde nu is woest en leeg,
en duisternis ligt over de watervloed;
en de Geest van God
is zwevend boven het water.
- ³ En God zegt:
'Laat er licht zijn!'-
en er is licht.
- ⁴ En God ziet het licht
dat het goed is;
en God maakt scheiding
tussen het licht en de duisternis.
- ⁵ En God noemt het licht 'dag'
en de duisternis noemt hij 'nacht'.
Dan is het avond geweest
en het is morgen geweest:
de eerste dag.

•

---

³ [Herziene Statenvertaling](#) (2010) – iets bewerkt.

- 24 En God zegt:
‘Laat de aarde voortbrengen
levende wezens naar hun aard:
vee, kruipende dieren
en wilde dieren van de aarde,
elk naar zijn aard!’-
en het is zo.
- 25 En God maakt
de wilde dieren van de aarde
naar hun aard,
het vee naar hun aard,
en alle kruipende dieren van de aarde
naar hun aard;-
en God ziet dat het goed is.
- 26 En God zegt:
‘Laten wij de mensheid maken
naar ons beeld en naar onze gelijkenis;
en laten zij heersen
over de vissen van de zee,
over de vogels in de lucht,
over het vee,
over heel de aarde
en over al de kruipende dieren
die over de aarde kruipen!’
- 27 En God scheidt de mensheid
naar zijn beeld;
naar het beeld van God scheidt hij hem;
mannelijk en vrouwelijk scheidt hij hen.
- 28 En God zegent hen
en God zegt tegen hen:
‘Weest vruchtbaar, wordt talrijk,
vervult de aarde en bedwingt haar,
en heerst over de vissen van de zee,
over de vogels in de lucht
en over al de dieren
die over de aarde kruipen!’
- 29 En God zegt:
‘Zie ik geef jullie
al het zaaddragende gewas
dat op heel de aarde is,
en alle bomen
waaraan zaaddragende boomvruchten zijn;
dat zal jullie tot voedsel dienen.
- 30 En aan al de dieren van de aarde,
aan alle vogels in de lucht
en aan al wat over de aarde kruipt,

waarin leven is,
geef ik al het groene gewas tot voedsel’;-
en het is zo.

31 En God bezielt al wat hij gemaakt heeft,
en zie, het is zeer goed!
Toen is het avond geweest
en het is morgen geweest:
de zesde dag.

•

Zingen : ‘God heeft het eerste woord’ (*Lied* 513: 1, 2)

Lezing uit het Nieuwe Testament : Johannes 1,1-5 & 14-18⁴

1 Bij begin is het woord [Genesis 1,1]
en het woord is nabij God,
en goddelijk is het woord;
2 het is bij begin God nabij; [Spreuken 8,22vv]
3 alle dingen
zijn daardoor geworden
en buiten dat om
is niet één ding geworden
dat geworden is.
4 Daarin is leven,
en dat leven is
het licht van de mensen;
5 het licht schijnt in de duisternis,
en de duisternis heeft het niet opgenomen.
(...)
14 Het woord is vlees-en-bloed geworden
en heeft bij ons zijn tent opgeslagen;
wij hebben zijn glorie aanschouwd,
een glorie als van
een eniggeborene van bij een Vader,-
vol van genade en waarheid.
15 Johannes getuigt van hem,
en wat hij te zeggen had
heeft hij uitgeschreeuwd:
‘Hij is het van wie ik gezegd heb:
“Die na mij komt
is voor mij geworden,
omdat hij er eerder was dan ik!”’-
16 Ja, uit zijn volheid
hebben wij allen aangenomen,
en wel genade op genade;
17 ja, de Wet is door Mozes gegeven,
‘de genade en de waarheid’ [Psalm 85,11]
is door Jezus Christus geschied.
18 Niemand heeft God ooit gezien;

⁴ [Naardense bijbel](#) (2014) – bewerkt, met in vers 18 de klassieke lezing ‘eniggeboren zoon’.

de eniggeboren Zoon,
die is in de schoot van de Vader,
hij heeft (het) uitgelegd!

Acclamatie

Voor uw Woord in de Schriften,
voor uw Woord in ons midden,
voor uw Woord in ons hart,
DANKEN WIJ U, O GOD.

Zingen : 'God heeft het laatste woord' (Lied 513: 3, 4)

Preek

Iona's North End met zicht op Mull, vanaf Dun I

(Tijdens de preek kunt u genieten van het uitzicht vanaf Iona's hoogste punt, Dun I. Het zegt mij iets over het begin, de oorsprong, waarover mijn preek zal gaan.)

Het is vandaag Israëlzondag. Ik hoop dat die traditie in Wildervank wordt volgehouden. Te vaak slaat men dat over in veel kerken, omdat 'Israël' klinkt als een politiek conflict. Maar daarmee vergeet die kerk dan meteen ook waar zij zelf vandaan komt: uit het geloof van het bijbelse volk Israël. Dat dat vandaag ook te maken heeft met het Joodse volk, verspreid over de wereld of levend in de moderne staat Israël, is duidelijk. Maar je moet wortels niet verwarren met takken.

Wanneer de kerk haar wortels vergeet, vernielt zij zichzelf. Dan wordt het Nieuwe Testament losgemaakt van het Oude, of er botweg overheen geplakt. Dan sluipt aan alle kanten het oude

heidendom weer binnen. Dan wordt Jezus een superster, een godenzoon, een supermacht. Maar godenzonen zijn niet meer dan voetballers bij Ajax. En die peperdure mannen hebben het afgelopen jaar weer teleurstellend gepresteerd (in tegenstelling tot de vrouwen).

Als zijn leerlingen Jezus eren met de titel 'zoon van God', doen zij dat in de eerste plaats met het oog op zijn menselijkheid. Want in zijn menselijkheid onthult hij voor hen ten volle het beeld van God dat in ieder mens is gelegd. En dat is uniek. Niet een historisch feit, laat staan een meetbaar gegeven, maar een *belijdenis*, een *credo*, van de kerk. Dat beeld van God – de vonk van Gods licht – moet ieder mens zelf leren herkennen en tonen. Nergens noemt Jezus zichzelf zoon van God, maar zijn leerlingen herkennen het. En hun roeping is om dat na te leven.

Dat kun je alleen in waarheid belijden wanneer je je christelijke verworteling in Israël bewust blijft. Zonder die wortels verdwijnt Jezus in de wolken tot op onbereikbaar goddelijk niveau, terwijl tegelijk de mensheid en de menselijkheid worden afgeschreven als gebroken, zondig en sterfelijk. Maar Jezus is zozeer *mens* geweest dat hij het beeld van God toonde – *in geest en waarheid*, naar het woord van de evangelist Johannes.⁵

Dat ter inleiding. Laten we nu kijken naar de schriftgedeelten die we lezen.

–

Vanmiddag beginnen we bij het begin. Of nauwkeuriger: *bij begin*, zonder lidwoord. Het lidwoord 'het' staat er namelijk niet in het Hebreeuws en ook niet in het Grieks.⁶ Want het gaat *niet* om een beginpunt van de geschiedenis of een oorsprong in de evolutie. Het gaat om waar je moet beginnen als je naar de wereld kijkt en naar de plaats van de mens daarin.⁷ Dat is een geloofsbelijdenis.

Dan leren we dat we naar de wereld moeten kijken als naar een door God geordend geheel. Dat lukt aardig als alles volgens ons mooi harmonieus in elkaar steekt. Een mooie zonsondergang is onverslaanbaar.

Maar we worden uitgedaagd om ook op dezelfde manier te kijken als de zaken helemaal niet zo mooi passen. Als natuurrampen het leven wegvagen en alles verwoesten wat de mens heeft

⁵ Zie [Johannes 4,21-24](#), [14,16-18](#) en [16,12-15](#).

⁶ Niet in de [Hebreeuwse bijbel](#), niet in de [Griekse vertaling](#) ervan, de [Septuagint](#), bij Genesis 1,1. En niet in het [Griekse Nieuwe Testament](#), bij Johannes 1,1. En uiteraard ook niet in de Latijnse vertaling, de [Vulgata](#), tot in de Reformatie de enige tekst in de Westerse kerk en tot op heden de officiële vertaling in de Rooms-Katholieke Kerk, want het Latijn kent, anders dan Hebreeuws en Grieks, geen lidwoorden.

⁷ Dat legt die Talmoed geleerde [Rasji](#) (1040-1105) al uit [in zijn commentaar bij de Torah](#), de *Choemasj*. Bij Genesis 1,1v geeft hij bij het eerste woord, *bereesjiet*, deze uitleg: 'Dit vers zegt als het ware niet anders dan: ... terwille van de H. Leer [= de *Torah*] die genoemd wordt *het begin* [*reesjiet*] *van zijn weg* ([Spreuken 8,22](#)) en terwille van Israël dat genoemd wordt *de eersteling* [*reesjiet*] *van zijn voortbrengselen* ([Jeremia 2,3](#)) schiep God...'. En bij Genesis 1,3 legt hij uit dat het hier niet gaat om de volgorde waarin de dingen zijn geschapen: 'de Bijbel leert niets betreffende de orde van hetgeen vroeger of later geschiedde bij de schepping'. Kortom, had de christelijke theologie haar Joodse wortels in het oog gehouden, dan had ze eindeloze discussies over schepping of evolutie kunnen overslaan. Evolutie gaat over de volgorde waarin de dingen zijn ontstaan, maar schepping gaat over de oorsprong van waaruit we mens en wereld moeten zien. Dan is de gehele aarde van de HEER ([Psalm 24,1](#)) en is de mens er om die te beheren.

gebouwd. Of als we ontdekken dat wij als mensen zelf die natuurrampen in de hand werken en aanwakkeren. Of als we er na miljoenen jaren mensengeschiedenis nog steeds niet in zijn geslaagd de samenleving werkelijk rechtvaardig, barmhartig en wijs in te richten. Toch moeten we juist dan beginnen bij het begin: God schept alles, *de aarde en wie haar bewonen*.⁸ En dat alles is goed, zeer goed.⁹

Maar dan komt de mens. De kroon op de schepping, leerden we vroeger. En dat ligt vandaag niet zo gemakkelijk in het gehoor. Want het wordt ons ingepeperd dat de mens gewoon maar een deel is van het dierenrijk. Onze biologie en ons gedrag zijn niet zoveel anders dan van apen, vissen, vogels of zelfs insecten. En, ach, zegt het boek Spreuken ook niet: *Ga tot de mier, zij is de koningin, zie haar wegen en wordt wijs*?¹⁰ En zingt Leonard Cohen niet in eenzelfde toonaard dat hij niets meer is dan 'een kleine uitbouw van een buis', *a brief elaboration of a tube*?¹¹ Want het allereerste begin van een mensje is immers een buisje van stamcellen. Ons past bescheidenheid.¹²

Toch is die mens wel degelijk de kroon op de schepping. Maar het vraagt wel de ogen van het geloof om dat te leren zien. Hoe anders kunnen we de vonk van licht vinden die God in ons geschapen heeft? We moeten in onszelf het donker en het licht durven zien als we willen ontdekken hoe wij kroon op de schepping kunnen zijn – of worden. Want heersen moet je leren als je het goed wilt doen. Doe je het verkeerd, dan ga je ten onder.¹³ En dat zien we vandaag voor onze ogen gebeuren.

De mens is niet vanaf de geboorte goed of kwaad. De mens wordt geboren met het *vermogen* goed en kwaad te onderscheiden. We hebben allemaal gegeten van die beruchte appel¹⁴ en dus zullen we moeten leren om dat onderscheid tussen goed en kwaad te maken – en het

---

⁸ [Psalm 24,1](#). Kleine Schotse uitzondering: de Hebriden. Want daar hangt het hele leven af van de veerdiensten van [Caledonian MacBrayne](#), ofwel CalMac. En omdat zonder humor het calvinistische geloof dodelijk wordt, klinkt Psalm 24 in het westen van Schotland zo:

*The earth belongs to the Lord,
And all that it contains,-
Except the Western Islands,
For they are all MacBrayne's.*

⁹ [Genesis 1,31](#).

¹⁰ [Spreuken 6,6](#) – hetwelk wij bij meester Lanser moesten opzeggen als we te laat op onze Sliedrechtse [Groen van Prinstererschool](#) binnenkwamen.

¹¹ [Leonard Cohen](#) (1934-2016), '[Going Home](#)' op het album [Old Ideas](#) (uit 2012 – [hier de tekst](#)). Maar luister het hele lied uit, want het is helemaal niet nihilistisch.

¹² [Abraham Joshua Heschel](#) (1907-1972) gaf in 1963, met de [Sjoa](#) nog vers in het geheugen en de [Koude Oorlog](#) in volle gang, een serie gastcolleges aan de Stanford University rond de vraag wie de mens is. Zijn conclusie: de mens is niet mens omdat hij kan denken (het *cogito ergo sum* van [Descartes](#)), maar omdat ieder mens een opdracht heeft om het leven te dienen. De colleges zijn gebundeld in *Who Is Man?* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1965). Nieuwe Nederlandse vertaling [Wie is de mens](#) (Middelburg: Skandalon, 2022).

¹³ Bij Genesis 1,26 legt Rasji uit dat in het *heersen* van de mens (Hebr. *raadaa*) ook *af dalen* doorklinkt (Hebr. *jaarad*): 'maakt [de mens] zich namelijk verdienstelijk, dan zal hij heersen over het wild gedierte en het vee; maakt hij zich niet verdienstelijk, dan zal hij voor hen vernederd worden [*jaarad*] en het wild gedierte zal over hem heersen'.

¹⁴ Waarom een appel, terwijl Genesis niet zegt welke vrucht het is? Het gaat daar om 'de boom van kennis van goed en kwaad' ([Genesis 2,9](#)), in het Latijn van de middeleeuwen: *lignum scientiae boni et mali*. De Latijnse naam van een appelboom is *Malus domestica*, en ziedaar de connectie. Volgens mij een grapje van monniken. Maar voor de zekerheid zou ik toch zeggen: *Don't buy an Apple...*

goede te kiezen. Die kennis spreekt allerm minst vanzelf en daarom geeft God aan Israël de *Torah*, Onderwijzing. Tot op de dag van vandaag wordt die bestudeerd, uitgelegd en geleefd.

Maar hoe moet dat dan voor niet-Joden?

-

Om dat uit te leggen begint Johannes ook *bij begin*. In alle woorden en beelden waarmee hij zijn evangelieverhaal opent klinkt Genesis 1 mee.¹⁵ Johannes komt niet met Griekse filosofie over een goddelijk woord, niet met heidense beelden over vergoddelijking, maar luid en duidelijk met het Hebreeuwse scheppingsverhaal. Want als je iets wilt begrijpen van Jezus als messias, dan moet je beginnen *bij begin*.

En dat maakt het voor christenen vandaag niet eenvoudig. Want wij dragen tientallen eeuwen heidense religie en cultuur in ons mee.¹⁶ Dat maakt dat wij over God en goden, over hemel en aarde, over de mens en het geestelijke dualistisch denken. We zetten zaken tegenover elkaar en dan moet er altijd één goed zijn en één fout. We denken over God in termen van macht en hiërarchie, van straffen en belonen. Dan wordt 'heersen' al snel 'overheersen'. We laten ons inpakken door angst voor dood en ondergang. En dan moeten we juist over die angst proberen te 'heersen'.

Daarom wil Johannes ons laten beginnen *bij begin*. Dat begin is als een waterval. Alles begint bij het Woord. Dat gaat over de taal van mensen, maar dan wel taal waarin, zover wij kunnen reiken, God wordt weerspiegeld. Want God en Woord vallen niet samen, maar je zou kunnen zeggen dat het Woord datgene overbrengt wat mensen van God kunnen ontwaren. Dat Woord is *een lamp voor onze voet en een licht op ons pad*.¹⁷ En waar licht is, is leven. Woord, licht, leven – dat is van alles *begin*. In Genesis en in Johannes.

Maar er komt pas beweging in als de mens verschijnt. Eerst een mens met een naam: Johannes. Die kondigt aan wat er aan heil en zegen, aan waarheid en genade komen gaat. Hij is aankondiger, niet meer en niet minder. Maar hij is zelf niet Gods licht.

Gods Licht komt in de wereld doordat het Woord vlees-en-bloed wordt. Het Woord wordt vlees, niet God zelf. Johannes bewaart zorgvuldig het evenwicht tussen Joods en heidens. De een neigt naar vergoddelijking van het aardse, de ander naar ontgoddelijking van alles. Johannes maakt daar geen onmogelijk èn-èn van, noch een dualistisch òf-òf. De evangelist

---

¹⁵ In Genesis 1 en Johannes 1 draait het voortdurend rond dezelfde woorden en beelden: bij begin, spreken/woord, licht, leven, bloed, mens. Zie ook het afscheidscollege van Dineke Houtman, [Het verlossende woord: Jezus en de Tora](#) (Amsterdam: PThU, 2016). Het Evangelie naar Johannes is ook niet ontstaan in Grieks-filosofische kringen in Alexandrië, zoals vaak gedacht en onderwezen wordt, maar in een voluit Joodse context, hoogst waarschijnlijk in Palestina. Zie J. Louis Martyn, [History and Theology in the Fourth Gospel](#). Third Edition (Louisville, KY, Westminster John Knox Press, 2003).

¹⁶ Dat is al bijna een eeuw geleden uitvoerig uiteengezet in K.H. Miskotte, [Edda en Thora](#). Een vergelijking van germaanse en israelitische religie (Nijkerk: Callenbach, 1939). Voor een recente, kritische, samenvatting van Miskottes denken in dit verband zie Rinse Reeling Brouwer, ['K.H. Miskotte: Naar een vernieuwde verhouding tot het Jodendom'](#) in Documentatieblad voor de Nederlandse kerkgeschiedenis na 1800, XLV/97 (2022) 164-182.

¹⁷ [Psalm 119,105](#).

zoekt naar onderscheid zonder scheiding.

Het Licht maakt God aanwezig in de wereld als Schepper van alles. Maar mensen moeten leren om dat te herkennen, om dat te geloven en om daarop hun leven te bouwen. In hun eigen leven en in alle leven. En daarom komt Johannes met een geloofsbelijdenis: Jezus is het Woord in vlees-en-bloed. Geen godmens, maar de mens zoals God die wil: helemaal beeld van God. En precies daarom de Leraar bij uitstek die ons onderwijst in Godskennis.

Dat is een *geloofsbelijdenis*, geen historisch moment, geen absoluut feit, geen dogma. Maar een *credo*. Johannes zal zijn evangelieverhaal ook in dezelfde toonsoort besluiten: met een geloofsbelijdenis die zijn lezers oproept tot levend geloof:¹⁸

*Dan doet Jezus ook wel vele andere tekens
voor de ogen van zijn leerlingen,
die niet zijn opgeschreven in dit boek;
maar déze zijn opgeschreven
opdat jullie zullen geloven dat Jezus is:
de Gezalfde, de zoon van God,
en opdat jullie door te geloven
leven hebben in zijn naam.*

-

En daarmee wil ik deze voorlopig laatste preek besluiten. Met een oproep te leven vanuit geloof. Geloof in de mens, geloof in de schepping, geloof in God.

Geloven is geen buitenaardse bezigheid, en al helemaal geen bovennatuurlijke. Geloven is aards, *omdat* het daarin en daarboven de hemel weerspiegeld ziet.¹⁹ Geloven vraagt om doen, maar geloven is altijd meer dan dat. Onze goede werken zijn zeer noodzakelijk, maar daarmee gaan we de wereld niet redden.

En dat is nu precies de sleutel: wij moeten alles doen om de wereld een goede schepping te maken, maar wij hoeven dat niet te voltooien. We moeten zelfs niet proberen dat te doen, want voor we het weten bouwen we dan weer aan een toren van Babel – hiërarchische machtscentra – of scheppen we enkel chaos – een samenleving van ieder voor zich.

Kerken zijn veel te veel bezig met hun eigen succes, hun relevantie, hun voortbestaan. Juist

---

¹⁸ Zie [Johannes 20,30-31](#). Dat is Johannes' werkelijke besluit en niet de zg. belijdenis van Thomas ([20,28](#)). Want voor Thomas is het nog 'eerst zien, dan geloven', maar Johannes roept zijn lezers op te geloven op grond van enkel het gehoorde Woord. Recent werkte Alexander Smarius dit verband uit op taalkundige gronden: Alexander Smarius, '[Another God in the Gospel of John? A Linguistic Analysis of John 1:1 and 1:18](#)' in: *Horizons in Biblical Theology* 44 (2022) 141-171, m.n. 161-165. Johannes 21 is meer een toevoeging die overigens afsluit met soortgelijke bewoordingen als 20,30.

¹⁹ Lees bv. deze overdenking van Paul Kingsnorth, '[Lives of the Wild Saints](#)'. Daaruit dit citaat: 'Do I even know what 'God' is? Does anybody? I don't know that either. But I do know what the woods are. I can't see God, but I can see the trees, the mountains, the bogs, the fells, the moors of these islands. (...) There is an exchange out there. You take yourself out and you receive something back. The land will speak to you. You only have to listen. I know the land. But what could I ever say that I know about God?'

plaatselijk is dat voortbestaan een praktisch probleem. En landelijk zie ik niet veel meer dan een lege schil die erg druk, maar tamelijk nutteloos, bezig is met management en regelgeving.

Maar het gaat om het geloof. Dat beperkt zich allerm minst tot de kerk, of tot het christendom. Kijk even goed om u heen. Als God, zoals Anselmus in de 11^e eeuw schreef, groter is dan alles wat gedacht kan worden,²⁰ dan kunnen wij geen meetlat aanleggen voor de wegen die anderen naar God hebben gezocht en gevonden. Als christenen is het onze roeping vast te houden aan onze eigen weg, maar niet om de Joodse, de islamitische of de boeddhistische weg te veroordelen – ook niet in het stembokje. Samen goede vragen stellen is veel beter.

Het geloof gaat wel door. Dat heb ik in alle verschillende toonsoorten en kleuren in Wildervank wel gevonden. Dat geloof blijkt er ook uit dat we in de Veenkoloniën gezamenlijk de kerken open willen houden. Want daar geloven mensen en ze geloven ook in het voortbestaan.

Wildervank is niet zonder zonden of gebreken en haar dominee evenmin. *Maar durven we geloven?* Dat is de vraag die telt. Ik geloof van wel.

Amen.

Orgelspel

Zingen : 'Zij zit als een vogel' (*Lied 701*)

DIENST VAN DE TAFEL

Levensreis

In mijn eerste studieverlof, in Goes, verdiepte ik mij in het onderwerp spiritualiteit. Ik las een berg boeken en ik fietste als pelgrim naar Iona. Dat heeft mijn verdere predikantschap bepaald: de ontdekking dat het uiteindelijk altijd gaat om het hart. Het hart dat zijn redenen heeft die het verstand niet kan begrijpen (Blaise Pascal). Maar spiritualiteit is alleen zinvol als het stevig is geaard en verankerd in het gewone leven. En daarvoor is muziek heel behulpzaam.

Iona Abbey (2005)

Klezmer & Co : 'Af Russische felder' ('Op Russische velden')

Collecte : 'Bessarabiye' ('Moldavië en omgeving')

Gebeden

²⁰ De conclusie uit zijn zg. ontologische godsbewijs, dat – taalkundig en theologisch – meer een geloofsbelijdenis is dan een bewijs. [Anselmus](#) (1033-1109) was een tijdgenoot van Rasji, geboren in Italië, als 27-jarige in het Benedictijner klooster van Bec in Normandië ingetreden, daar abt geworden en tenslotte overleden als aartsbisschop van Canterbury. In Bec schreef hij het [Proslogion](#), met daarin die zinsnede over God: *id quo maius cogitari non potest* – '[God is] datgene groter dan hetwelk niet gedacht kan worden'. Over zijn juridische uitleg van de verzoening als een betaling door Christus aan God, valt wel het een en ander meer te zeggen...

²¹Zoals Christus dichtbij ons is,
 zo woont u, o God, in ieder van ons
 en niet in een huis van hout en steen.
 Ons innerlijk hebt u vernieuwd:
 wij zijn uw tempel, lichaam van Christus.
 AL VALLEN DE MUREN EN VERVALT DE KERK,
 WIJ ZIJN UW WOONPLAATS.
 U woont in onze adem, in onze handen en voeten;
 het zijn ònze ogen waarmee u, in mededogen,
 omziet naar de wereld.
 WIJ DANKEN U VOOR DEZE PLEISTERPLAATS,
 VOOR RICHTING, RUIMTE EN RUST.
 Maar wij bidden u: breng ons steeds weer naar buiten,
 naar de kruispunten en brandhaarden van onze wereld,
 WAAR MENSEN ELKAAR HET LICHT IN DE OGEN NIET GUNNEN
 EN VOLKEREN ELKAAR NAAR HET LEVEN STAAN.
 Want ten dienste van deze opdracht
 – te wandelen als kinderen van het licht
 en uw getuigen in de wereld te zijn –
 is dit huis van hout en steen gebouwd.
 ZO BIDDEN WIJ IN JEZUS' NAAM.
 AMEN.

Nodiging²²

Tafellied : 'Voor ieder van ons' (*Lied* 388)

Tafelgebed

De HEER zal bij u zijn –
 DE HEER ZAL U BEWAREN
 Laten wij danken onze God –
 HET PAST ONS DE HEER TE DANKEN.
 Ja, goed is het
 dat wij de HEER onze God zegenen,
hem, de ENE.
 Want hij, de Heer van hemel en aarde,
 heeft zich betoond een redder te zijn
 van zijn schepselen.
 Hij wil niet dat wij sterven in de duisternis,
 maar dat wij leven in de heiliging van zijn Naam.
 Daarom is hij zijn volk Israël voorgegaan,
 in wolk en vuur,
 door water en woestijn,
 in wonder en gebod,
 om met hen zijn verbond te sluiten
 en voor hen een plaats te bereiden in het land.

(I)

[Genesis 1,1]

[Genesis 9,9-11]

[Jesaja 9,1]

[Exodus 13,21]

[Exodus 14,21]

[Exodus 15,22]

[Exodus 20,1-17]

[Exodus 3,8]

²¹ Het oudere morgengebed voor vrijdag, *Iona Abbey Worship Book* (2004), pag. 27 – iets bewerkt.

²² Avondmaalsliturgie van René Süß uit: José Verheule, René Süß, *Op water en brood*. De plaats van Israël in de sacramenten (Kampen: Kok, 1991) p84vv [Verkenning en Bezinning 4]; iets geredigeerd.

Daarom, met al wie hem zijn toegedaan,
verheffen wij onze stem en zingen:

Lofzang : 'Heilig zijt gij' (melodie: *Psalm 98*)

Heilig zijt gij, u zal ik prijzen,
o God, u roemen wijd en zijd.
Hosanna tot in uw paleizen,
hemel en aard' uw heerlijkheid.
Gezegend zij de grote koning
die tot ons komt in 's HEREN Naam.
De hele aarde wordt zijn woning,
hij richt een nieuwe wereld aan.

Gedachtenis

Gezegend zijt gij, God onze Vader,
en gezegend is hij die komt in uw Naam:
Jezus uw Zoon, Israël in ons midden.
Want in hem is uw rijk ons nabijgekomen
en hebben wij, die veraf waren, de tekenen gezien.
Hij was in levenden lijve uw heil en uw wil,
hij heeft voorgoed
de hoop in ons wakker geroepen.

[Matteüs 21,9]

(II)

[Efeziërs 2,17]

In de nacht waarin hij werd overgeleverd
heeft Jezus een brood genomen
en hij zegt:
'Gezegend zijt gij, HEER onze God, koning der wereld,
die het brood geeft uit de aarde.'
Hij breekt het en zegt:
'Dit is mijn lichaam voor jullie.
Doet dit tot mijn gedachtenis.'

[1 Korintiërs 11,23-26]

[Psalm 104,14]

Na de maaltijd neemt hij de beker en zegt:
'Gezegend zijt gij, HEER onze God, koning der wereld,
schepper van de vrucht van de wijnstok.'
En hij zegt:
'Dit is het nieuwe verbond in mijn bloed,
doet dit tot mijn gedachtenis.'
Want zo dikwijls wij eten van het brood
en drinken uit de beker,
verkondigen wij de dood des Heren,
totdat hij komt!

[Psalm 104,15]

De gaven van God,
voor het volk van God.
Komt nu, want alle dingen zijn gereed.

Delen van brood en wijn

Dankgebed

In deze tekenen van brood en wijn, HEER,

bieden wij onszelf aan
als het lichaam van Jezus uw Zoon.
Wij bidden u,
zend **uw Geest** in ons midden
en maak ons tot een sprekend teken,
midden in wanhoop en verslagenheid,
midden in vreugde en verwachting,
van uw aanhoudende zorg,
van uw verborgen leiding
op de weg naar uw toekomst:
de eenheid van al uw mensenkinderen.

[Romeinen 12,1]

[Efeziërs 1,23]

(III)

[1 Korintiërs 6,19]

[1 Petrus 5,7]

[Genesis 22,8.14]

[1 Korintiërs 15,28]

Onze Vader

ONZE VADER, DIE IN DE HEMELN ZIJT,
UW NAAM WORDE GEHEILIGD,
UW KONINKRIJK KOME,
UW WIL GESCHIEDE
GELIJK IN DE HEMEL ALZO OOK OP DE AARDE.
GEEF ONS HEDEN ONS DAGELIJKS BROOD
EN VERGEEF ONS ONZE SCHULDEN,
GELIJK OOK WIJ VERGEVEN ONZE SCHULDENAREN.
EN LEID ONS NIET IN VERZOEKING,
MAAR VERLOS ONS VAN HET BOZE.
WANT VAN U IS HET KONINKRIJK
EN DE KRACHT EN DE HEERLIJKHEID
IN EEUWIGHEID. AMEN.

Slotlied : 'Door de wereld gaat een woord' (JdH 916: 1, 4, 5)

Pelgrimszegen

(Wie blijven:)

MOGE GOD VANDAAG
UW VOETEN EN UW GEEST LEIDEN;
MOGE U VEILIG REIZEN
EN ONDERWEG METGEZELLEN VINDEN.

(Wie vertrekken:)

MOGE GOD VANDAAG
IN UW HANDEN EN UW HARTEN ZIJN,
WANNEER U ONS UITZWAAIT
EN ANDEREN GAAT VERWELKOMEN.

(Wie blijven:)

MOGE GOD ALTIJD BIJ U ZIJN,
WANNEER U VERDER REIST
EN WANNEER U THUISKOMT.

(Wie vertrekken:)

MOGE GOD ALTIJD BIJ U ZIJN,
EEN AANHOUDEnde METGEZEL,
BEWAARDER, VRIEND EN GIDS.

(Voorganger & liturg:)

Op je hoofd en op je huis: de zegen van God.

In je komen en je gaan: de vrede van God.
In je leven en geloven: de liefde van God.
In je eind en je nieuwe begin: de armen van God
om je welkom te heten en je thuis te brengen.
(gezongen:) AMEN, AMEN, AMEN.

Bij het uitgaan : 'Highland Cathedral'